

Wpływ prawa UE na krajowe porządki prawne w dziedzinie zwalczania dyskryminacji

dr Przemysław Miłkaszewicz

- o 1. Zakres zastosowania prawa Unii
- o 1.1. Kiedy równość wyrażona w Karcie praw podstawowych UE ma znaczenie?

Artykuł 20

Równość wobec prawa

Wszyscy są równi wobec prawa.

Artykuł 21

Niedyskryminacja

1. Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.
2. W zakresie zastosowania Traktatów i bez uszczerbku dla ich postanowień szczególnych zakazana jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową.

Artykuł 23

Równość kobiet i mężczyzn

Należy zapewnić równość kobiet i mężczyzn we wszystkich dziedzinach, w tym w zakresie zatrudnienia, pracy i wynagrodzenia.

Zasada równości nie stanowi przeszkody w utrzymywaniu lub przyjmowaniu środków zapewniających specyficzne korzyści dla osób płci niedostatecznie reprezentowanej.

Artykuł 51

Zakres zastosowania

1. Postanowienia niniejszej Karty mają zastosowanie do [...] Państw Członkowskich wyłącznie w zakresie, w jakim stosują one prawo Unii. [...]
2. Niniejsza Karta nie rozszerza zakresu zastosowania prawa Unii poza kompetencje Unii, nie ustanawia nowych kompetencji ani zadań Unii, ani też nie zmienia kompetencji i zadań określonych w Traktatach.

Artykuł 52

Zakres i wykładnia praw i zasad

[...]

5. Postanowienia niniejszej Karty zawierające zasady mogą być wprowadzane w życie przez [...] akty Państw Członkowskich, gdy wykonują one prawo Unii, korzystając ze swoich odpowiednich uprawnień. Można się na nie powoływać w sądzie jedynie w celu wykładni tych aktów i kontroli ich legalności.

[...]

o 1.2. Zakres zastosowania prawa UE *ratione materiae* i *ratione temporis*

Artykuł 19 TFUE
(dawny artykuł 13 TWE)

1. [...] w granicach kompetencji, które Traktaty powierzają Unii, Rada [...] może podjąć środki niezbędne w celu zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.
2. Na zasadzie odstępstwa od ustępu 1, dla wsparcia działania podjętego przez Państwa Członkowskie w celu przyczyniania się do osiągnięcia celów określonych w ustępie 1, Parlament Europejski i Rada [...] mogą przyjąć podstawowe zasady dotyczące unijnych środków zachęcających, z wyłączeniem harmonizacji przepisów ustawowych i wykonawczych Państw Członkowskich.

o 1.2.1. Test *Bartsch / Küçükdeveci*

- 18 Artykuł 13 WE [...] nie może sam w sobie włączyć w zakres stosowania prawa wspólnotowego – do celów zakazu wszelkiej dyskryminacji ze względu na wiek – sytuacji, które [...] nie mieszczą się w ramach środków przyjętych na podstawie tego artykułu, a w szczególności dyrektywy 2000/78 przed upływem okresu przeznaczonego dla jej transpozycji.

(wyrok ETS z 23.9.2008, C-427/06 *Bartsch*)

- 23 Aby zasadę niedyskryminacji ze względu na wiek można było stosować [...] konieczne jest jeszcze, by sytuacja ta mieściła się w zakresie zastosowania prawa Unii.
- 24 W tej kwestii, inaczej niż w sprawie C-427/06 *Bartsch* [...], zachowanie, któremu w sprawie głównej zarzuca się dyskryminujący charakter, miało miejsce po upływie terminu wyznaczonego państwu członkowskiemu w celu transpozycji dyrektywy 2000/78 [...].
- 25 Z tym dniem dyrektywa spowodowała, że w zakres zastosowania prawa Unii weszło uregulowanie będące przedmiotem sporu przed sądem krajowym, obejmujące materię uregulowaną w dyrektywie, tj., w niniejszej sprawie, warunki rozwiązania stosunku pracy przez pracodawcę.

(wyrok ETS z 19.1.2010, C-555/07 *Küçükdeveci*)

- o 1.2.2. Ograniczony katalog cech, ze względu na które dyskryminacja jest zakazana zgodnie z przepisami dyrektyw 2000/43 i 2000/78

- 31 Artykuł 1 dyrektywy 2000/78 stanowi [...], że jej celem jest wyznaczenie ogólnych ram dla walki z dyskryminacją ze względu na religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną w odniesieniu do zatrudnienia i pracy. Z kolei dyrektywa 2000/43 ma na celu, zgodnie ze swoim art. 1, wyznaczenie ram walki z dyskryminacją ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne.
- 32 Z postanowienia odsyłającego wynika tymczasem, że dyskryminacja stanowiąca przedmiot postępowania przed sądami krajowymi nie była w żadnym razie oparta na jednym ze względów wymienionych w tych dyrektywach, lecz jej kryterium stanowiła przynależność do kategorii społeczno-zawodowej w rozumieniu prawa krajowego, do której należeli zainteresowani, lub ich miejsce pracy.
- 33 W związku z powyższym sytuacja taka jak stanowiąca przedmiot postępowania przed sądami krajowymi nie jest objęta ogólnymi ramami ustanowionymi odpowiednio przez dyrektywy 2000/43 i 2000/78 w celu zwalczania określonych rodzajów dyskryminacji.

(wyrok ETS z 7.7.2011, C-310/10 *Agafftei i in.*)

- o 1.2.3. Dziedziny, w których stosuje się dyrektywę 2000/43

- 43 [...] uwzględniając cel dyrektywy 2000/43 i charakter praw, które ma ona chronić, oraz fakt, iż owa dyrektywa jest jedynie w rozpatrywanej dziedzinie wyrazem zasady równości, która jest jedną z zasad ogólnych prawa Unii, uznaną w art. 21 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, zakres stosowania tej dyrektywy nie może być określany w sposób zawężający.
- 44 Nie wynika z tego jednak, że uregulowanie krajowe dotyczące zapisu nazwisk i imion w aktach stanu cywilnego należy uznać za objęte zakresem stosowania dyrektywy 2000/43.
- 45 Chociaż art. 3 ust. 1 lit. h) dyrektywy 2000/43 zawiera odniesienie w sposób ogólny do dostępu do dóbr i usług oraz dostarczania dóbr i usług publicznie dostępnych, nie można uznać [...], że takie uregulowanie krajowe objęte jest pojęciem „usługi” w rozumieniu wspomnianego przepisu.

(wyrok ETS z 12.5.2011, C-391/09 *Wardyn*)

- o 1.2.4. Osoby, którym przysługują prawa zagwarantowane dyrektywą 2000/78

38 [...] z przepisów dyrektywy 2000/78 nie wynika, by zasada równego traktowania, którą dyrektywa ma zapewniać, była ograniczona do osób dotkniętych niepełnosprawnością w rozumieniu tej dyrektywy. Wprost przeciwnie, ma ona na celu walkę z wszelkimi formami dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w odniesieniu do zatrudnienia i pracy. Zasada równego traktowania bowiem, ustanowiona w tej dyrektywie w tym obszarze stosuje się nie do jednej kategorii określonych osób, lecz w zależności od przyczyn, o których mowa w art. 1 dyrektywy [...].

[...]

56 Biorąc powyższe pod uwagę [...] wykładni dyrektywy 2000/78 [...] należy dokonywać w ten sposób, że zakaz dyskryminacji bezpośredniej, jaki przewidują, nie ogranicza się tylko do osób, które same są niepełnosprawne. Jeśli pracodawca traktuje pracownika, który sam nie jest niepełnosprawny, mniej przychylnie niż traktuje, traktował lub traktowałby innego pracownika w porównywalnej sytuacji i gdy wykazano, że mniej korzystne traktowanie tego pracownika związane jest z niepełnosprawnością jego dziecka, któremu zapewnia on zasadniczą opiekę stosowną do potrzeb, to takie traktowanie jest sprzeczne z zakazem dyskryminacji bezpośredniej, o której mowa w art. 2 ust. 2 lit. a) tej dyrektywy.

(wyrok ETS z 17.7.2008, C-303/06 *Coleman*)

- o 1.2.5. Aspekty proceduralne realizacji praw zagwarantowanych dyrektywą 2000/78

24 Artykuł 9 dyrektywy [2000/78] po pierwsze przewiduje, że państwa członkowskie zapewnią, aby procedury sądowe lub administracyjne oraz, w przypadku gdy uznają to za właściwe, procedury pojednawcze, mające na celu doprowadzenie do przestrzegania obowiązków wynikających z dyrektywy, były dostępne dla wszystkich osób, które uważają się za poszkodowane w związku z naruszeniem wobec nich zasady równego traktowania, a po drugie stanowi, że te obowiązki państw członkowskich nie naruszają przepisów krajowych dotyczących terminów składania odwołań w odniesieniu do wspomnianej zasady. Z przepisu tego wynika, że kwestia terminów na wszczęcie postępowania mającego spowodować przestrzeganie obowiązków wynikających z dyrektywy nie jest uregulowana przez prawo Unii.

25 Zgodnie z utrwalonym orzecnictwem w braku uregulowań Unii w danym zakresie do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego należy wyznaczenie właściwych sądów oraz ustanowienie szczegółowych zasad proceduralnych dotyczących środków zaskarżenia mających na celu zapewnienie ochrony praw jednostek wynikających z prawa Unii, o ile, po pierwsze, zasady te nie będą mniej korzystne od zasad dotyczących podobnych środków istniejących w prawie krajowym (zasada równoważności), a po drugie, nie uczynią one wykonywania praw przyznanych przez porządek prawny Unii praktycznie niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym (zasada skuteczności) [...].

(wyrok ETS z 8.7.2010, C-246/09 *Bulicke*)

- o 2. Obowiązki sądu krajowego w zakresie implementacji dyrektyw
- o 2.1. Po upływie terminu na transpozycję dyrektywy

113 W celu bardziej precyzyjnego określenia daty, w której po stronie sądu krajowego powstaje obowiązek stosowania zasady zgodnej wykładni, należy podkreślić, że obowiązek ten, wynikający z art. [4 ust. 3 TUE] i art. [288 akapit trzeci TFUE], jak i z samej dyrektywy, został nałożony w szczególności w przypadku braku bezpośredniej skuteczności postanowień dyrektywy, czy to wobec okoliczności, że odpowiedni przepis dyrektywy nie jest wystarczająco jasny, precyzyjny i bezwarunkowy dla bezpośredniej skuteczności, czy też wobec okoliczności, że stronami sporu są wyłącznie jednostki.

114 Należy dodać, że przed upływem terminu na dokonanie transpozycji dyrektywy państwom członkowskim nie można zarzucić, że nie ustanowiły jeszcze w swych porządkach prawnych środków wykonujących dyrektywę [...].

115 Wynika z tego, że w razie spóźnionej transpozycji dyrektywy ciążyący na sądach krajowych ogólny obowiązek dokonywania wykładni prawa krajowego w sposób zgodny z dyrektywą powstaje z chwilą upływu terminu na dokonanie transpozycji dyrektywy.

[...]

124 W świetle powyższych rozważań na pierwsze pytanie należy odpowiedzieć, że w razie dokonania transpozycji dyrektywy do porządku prawnego danego państwa członkowskiego po terminie oraz przy braku bezpośredniej skuteczności odpowiednich przepisów tejże dyrektywy, sądy krajowe są zobowiązane, z chwilą upływu terminu transpozycji, do dokonywania wykładni prawa wewnętrznego tak dalece jak jest to możliwe, w świetle brzmienia dyrektywy i realizowanego przez nią celu, tak by osiągnięte zostały rezultaty wskazane dyrektywą, przychylając się do najbardziej zgodnej z tym celem wykładni przepisów krajowych oraz do przedstawienia rozstrzygnięcia zgodnego z postanowieniami tej dyrektywy.

(wyrok ETS z 4.7.2006, C-246/09 Adeneler)

- o 2.2. Przed upływem terminu na transpozycję dyrektywy
- o 2.2.1. Gdy uregulowanie krajowe przyjęte w tym okresie ma na celu implementację dyrektywy

75 [...] zasada niedyskryminacji ze względu na wiek powinna zostać uznana za zasadę ogólną prawa wspólnotowego. Z chwilą gdy uregulowanie krajowe jako służące wykonaniu dyrektywy [...] wchodzi w zakres stosowania tej zasady, jak to ma miejsce w przypadku art. 14 ust. 3 TzBfG zmienionego ustawą z 2002 r. [...]. Trybunał, do którego wniesiony został wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, powinien wskazać sądowi krajowemu wszystkie elementy wykładni konieczne dla dokonania przez ten sąd oceny zgodności uregulowania krajowego z zasadą niedyskryminacji [...].

76 W związku z tym przestrzeganie ogólnej zasady równego traktowania w szczególności ze względu na kryterium wieku, nie może samo w sobie zależeć od upływu terminu przyznanego państwu członkowskiemu na dokonanie transpozycji dyrektywy zmierzającej do ustanowienia warunków ramowych dla walki z dyskryminacją ze względu na wiek, w szczególności w zakresie, w jakim dotyczy ona uregulowania stosownych środków odwoławczych, ciężaru dowodu, ochrony przed retorsjami, dialogu społecznego, pozytywnych działań i innych środków wprowadzających w życie tę dyrektywę.

77 W związku z tym, na sądzie krajowym, przed którym zawisł spór dotyczący zakazu dyskryminacji ze względu na wiek, spoczywa obowiązek zagwarantowania – w ramach jego kompetencji – ochrony prawnej wynikającej z prawa wspólnotowego oraz zapewnienia jej pełnej skuteczności poprzez niestosowanie jakichkolwiek przepisów prawa krajowego, które mogą być z nim sprzeczne [...].

(wyrok ETS z 22.11.2005, C-144/04 Mangold)

o 2.2.2. Gdy brak uregulowania krajowego transponującego dyrektywę

- 24 Ten ostatni element odróżnia także niniejszą sprawę przed sądem krajowym od sprawy Mangold [...]. W ww. sprawie omawiane uregulowanie krajowe stanowiło środek wykonania dyrektywy [...], dzięki czemu rzeczony uregulowanie weszło w zakres stosowania prawa wspólnotowego (zob. ww. wyrok w sprawie Mangold, pkt 75). Natomiast wytyczne będące przedmiotem postępowania przed sądem krajowym nie stanowią środków transponujących przepisy wspólnotowe.
- 25 Mając na względzie powyższe rozważania, na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć w taki sposób, że prawo wspólnotowe nie zawiera zakazu wszelkiej dyskryminacji za względu na wiek, której przestrzeganie sądy krajowe muszą zagwarantować wtedy, gdy ewentualnie dyskryminujące traktowanie nie ma związku z prawem wspólnotowym. Ponadto taki związek z prawem wspólnotowym nie powstaje na mocy art. 13 WE ani także – w sytuacji, która miała miejsce w sprawie przed sądem krajowym – na mocy dyrektywy 2000/78/WE przed upływem terminu transpozycji wyznaczonego danemu państwu członkowskiemu.

(wyrok ETS z 23.9.2008, C-144/04 *Bartsch*)

o 2.3. W ramach sporu między jednostkami

- 46 W kwestii sporów między jednostkami Trybunał orzekł niezmiennie, że dana dyrektywa nie może sama z siebie tworzyć obowiązków po stronie jednostki i nie można zatem powoływać się na dyrektywę jako taką przeciwko jednostce [...].
- [...]
- 50 W tej kwestii należy przypomnieć po pierwsze, że [...] dyrektywa 2000/78 nie ustanawia zasady równego traktowania w dziedzinie zatrudnienia i pracy, lecz jedynie ją konkretyzuje, a po drugie, że zasada niedyskryminacji ze względu na wiek jest zasadą ogólną prawa Unii, gdyż stanowi konkretne zastosowanie ogólnej zasady równości traktowania [...].
- 51 W tych okolicznościach na sądzie krajowym, przed którym zawisł spór dotyczący zakazu dyskryminacji ze względu na wiek skonkretyzowanej w dyrektywie 2000/78, spoczywa obowiązek zagwarantowania – w ramach jego kompetencji – ochrony prawnej wynikającej dla podmiotów prawa z prawa Unii oraz zapewnienia jego pełnej skuteczności poprzez niestosowanie jakichkolwiek przepisów prawa krajowego sprzecznych z tą zasadą [...].
- [...]
- 56 W świetle powyższych rozważań na pytanie drugie należy odpowiedzieć w ten sposób, że na sądzie krajowym, przed którym zawisł spór między jednostkami, spoczywa obowiązek zagwarantowania przestrzegania zasady niedyskryminacji ze względu na wiek skonkretyzowanej w dyrektywie 2000/78 poprzez niestosowanie, w razie potrzeby, jakichkolwiek sprzecznych z nią przepisów prawa krajowego, niezależnie od przysługującego mu w wypadkach wskazanych w art. 267 akapit drugi TFUE uprawnienia do zwrócenia się do Trybunału w trybie prejudycjalnym o wykładnię tej zasady.

(wyrok ETS z 19.1.2010, C-555/07 *Kücükdeveci*)